

De burgemeester van Gingelom over de veteranen van Napoleon in zijn gemeente, 1815

Rombout Nijssen

Nadat Napoleon gedurende ruim tien jaar een groot deel van Europa zijn wil had weten op te leggen, kreeg hij - na de catastrofale veldtocht in Rusland - in oktober 1813 in Leipzig een zware nederlaag tegen de verzamelde legers van zijn tegenstanders te verwerken. Daarop zag hij zich in eerste instantie verplicht zijn leger binnen de grenzen van het oude Frankrijk terug te trekken. Vervolgens moest hij op 31 maart 1814 de ultieme vernedering slikken, toen geallieerde legers onder leiding van de Russische tsaar zelfs Parijs bezetten.

Deze gebeurtenissen werkten door tot in de kleinste dorpen. De invoering van de dienstplicht had er immers voor gezorgd dat in de voorgaande jaren jongemannen uit al onze dorpen en steden dienst hadden moeten nemen in het Franse leger. In de lente van 1814 werd wat van de Franse legers overbleef grotendeels ontbonden en de mannen die de Napoleontische oorlogen overleefd hadden mochten weer naar huis. Velen zullen wellicht graag weer naar huis gegaan zijn, maar voor anderen - die jarenlang in een soms prestigieuze functie in het Franse leger Europa doorkruist hadden en van de ene overwinning naar de andere geleid waren - was het een harde dobber om in hun thuisdorp een nieuw leven te moeten beginnen.

Bestuurlijke veranderingen

Ondertussen was op 11 april 1814 het Verdrag van Fontainebleau ondertekend. Daarin zag de Franse keizer af van zijn troon en werd vastgelegd dat hij zich zou terugtrekken op het eiland Elba.

Ten aanzien van de gebieden die de Franse legers sinds de Revolutie veroverd hadden, werd een maand later, in het Verdrag van Parijs van 30 mei 1814 tussen Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Pruisen, Rusland en Oostenrijk overeengekomen dat de grenzen van Frankrijk zouden worden teruggebracht naar de situatie van 1 januari 1792. Ten noorden van Frankrijk zou een nieuw koninkrijk ingericht worden, waarvan de grenzen later, in Wenen, zouden vastgesteld worden. In eerste instantie werden de voormalige Nederlandse gebieden samengebracht in een nieuw koninkrijk, het Koninkrijk der Nederlanden, terwijl de gebieden die nu België uitmaken, sinds de verdrijving van de Franse legers uit dit gebied verdeeld waren over drie *generaal-gouvernementen*: het generaal-gouvernement België, dat de huidige provincies West-Vlaanderen, Oost-Vlaanderen, Henegouwen, Vlaams- en Waals Brabant, Antwerpen en Namen bevatte, het generaal-gouvernement van de Nederrijn, dat de voormalige Franse departementen van de Nedermaas, van de Roer en van de Ourthe – en dus ook de huidige provincies Limburg en Luik – bevatte, en het generaal-gouvernement van de Middenrijn, dat de voormalige departementen van de Wouden (Luxemburg), van Rijn en Moesel, van de Saar en van Mont-Tonnerre of Donnersberg bevatte. Deze gebieden werden

bestuurd door gouverneurs-generaal, bijgestaan door een voorlopige regering. Aan het hoofd van de besturen in ieder voormalig departement stond een regeringscommissaris, van wie de opdracht vergelijkbaar is met die van onze provinciegouverneurs.

Vanaf 1 augustus 1814 werd Willem van Oranje - die al koning was van de noordelijke Nederlanden - ook gouverneur-generaal van het generaal-gouvernement België, zodat hij de eenmaking in het Koninkrijk der Nederlanden kon voorbereiden. Voor onze provincie is het nog van belang te vermelden dat het generaal-gouvernement België op 20 augustus 1814 uitgebreid werd met de gebieden van de departementen van de Ourthe en van de Nedermaas die ten westen van de Maas lagen, waaronder het huidige Belgisch Limburg.

Je kan een land maar goed besturen als je het goed kent, zo wisten Willem van Oranje en zijn regering, en één van de dingen die de regering graag wilde weten was hoeveel veteranen uit de legers van Napoleon er waren en waar die woonden. De Franse legers waren nadat Napoleon verslagen was grotendeels ontbonden, maar voor veel soldaten betekende de reis van de plaats waar zij zich bevonden toen hun eenheid werd ontbonden naar hun woonplaats een hele opgave. De meesten deden er maanden over om weer thuis te geraken.

Het is in dat verband dat regeringscommissaris Van Panhuys, van het op de linker Maasoever gelegen deel van het departement van de Nedermaas, op 3 oktober 1814 in een omzendbrief aan de burgemeesters in zijn ambtsgebied vroeg hem maandelijks een lijst te bezorgen van de voormalige soldaten uit het Franse leger die weer in hun thuisgemeente aangekomen waren. De lijsten die hem toegestuurd werden worden nu bewaard in het Regionaal Historisch Centrum in Maastricht⁽¹⁾. Weinig burgemeesters dienden getrouw iedere maand een lijst in en omdat concrete richtlijnen voor de opmaak van de lijsten ontbraken, was eenvormigheid ver te zoeken. Op die manier was het voor de medewerkers van Van Panhuys moeilijk om een systematisch overzicht van de stand van zaken op te maken.

In maart van het volgende jaar werd juiste informatie over de veteranen nog belangrijker. Napoleon had immers op 1 maart 1815 weer voet aan wal gezet in Frankrijk en wist na een zegetocht van drie weken op 20 maart Parijs te bereiken en er de touwtjes weer in handen te nemen. De bestuurders van de landen die de coalitie gevormd hadden die Napoleon een jaar eerder verslaan had en meer nog de bestuurders van de bevrijde gebieden waren onzeker over wat de toekomst zou brengen. Wat zouden Napoleons bedoelingen zijn? Zou hij - nu de Fransen zich blijkbaar zo gewillig weer rond hem geschaard hadden - opnieuw plannen ontwikkelen om zijn macht ook buiten Frankrijk uit te breiden? En hoe zat het met de loyaliteit van zijn voormalige soldaten? Zouden de mannen die een jaar geleden naar huis gestuurd waren bereid zijn de wapens opnieuw op te nemen voor hun voormalige keizer? En waar zaten die veteranen eigenlijk? Hoe hadden zij zich geïntegreerd in hun oude woonplaats?

DÉPARTEMENT
DE LA
MEUSE-INFÉRIEURE.

GOVERNEMENT GÉNÉRAL DE LA BELGIQUE.

Hasselt, le 3 Octobre 1814.

CIRCULAIRE.

N.º 9.

LE COMMISSAIRE DU GOUVERNEMENT,

*à Messieurs les Maires du Département
de la Meuse-inférieure (Rive gauche.)*

MESSIEURS;

Je vous invite à me transmettre de suite la liste des militaires retirés du service de France et rentrés dans leurs foyers jusqu'au 30 Septembre dernier, et à m'envoyer un pareil état à l'expiration de chaque mois.

Je vous serai obligé, Messieurs, de l'exactitude que vous mettrez à me transmettre les renseignemens que je réclame.

J'ai l'honneur de vous assurer de ma parfaite considération.

VAN PANHUYS.

De omzendbrief van regeringscommissaris Van Panhuys, 3 oktober 1814

Om een antwoord te krijgen op die vragen liet Van Panhuys op 31 maart 1815 zijn secretaris-generaal Ferdinand de Macar een tweede omzendbrief naar de burgemeesters sturen, waarin hij hun opdroeg hem tegen 15 april een overzicht te bezorgen van de voormalige militairen die weer thuis waren. Deze keer moesten niet alleen de veteranen van het Franse leger, maar alle voormalige militairen *rentrés du service des puissances étrangères* in de lijst opgenomen worden. Geleerd door de ervaring en met het oog op de eenvormigheid van de informatie die aan de regeringscommissaris bezorgd moest worden, werd deze keer een modelformulier bij de omzendbrief gevoegd. In de weken daarna togen de gemeentebesturen aan het werk, en tegen 15 april waren de formulieren uit zo goed als alle gemeenten in de lokalen van het regeringscommissariaat in Hasselt angekommen.

DÉPARTEMENT
DE LA
Meuse - inférieure.

G O U V E R N E M E N T
DE LA BELGIQUE.

*Militaires ren-
trés du service
étranger.*

Hasselt, le 31 Mars, 1815.

CIRCULAIRE *Le Commissaire du Gouvernement*
De la Belgique,

N.º 60.

A MM. les Maires du Département.

M E S S I E U R S ,

J'AI remarqué que les états qui m'ont été transmis relativement aux Militaires Belges rentrés du service des Puissances étrangères, ne présentaient point l'uniformité que cet objet exige. J'ai cru essentiel de suppléer à ce défaut de concordance en traçant un modèle uniforme, que vous trouverez ci-joint, et dans la rédaction duquel je vous recommande beaucoup d'exactitude.

Vous voudrez donc bien me faire parvenir pour le 15 du mois prochain, terme de rigueur, un tableau pareil à celui ci-contre, dans lequel vous porterez tant les Militaires qui ont déjà figurés dans les états précédemment envoyés, que ceux arrivant dans vos

De omzendbrief van secretaris-generaal Ferdinand de Macar, 31 maart 1815

Los van de bedoelingen waarmee deze lijsten van veteranen destijds werden opgesteld, bieden zij vandaag een goed overzicht van het aantal voormalige *soldaten van Napoleon* in de Limburgse dorpen en steden in de lente van 1815⁽²⁾. Ook de lijst die door de *maire* of burgemeester van Gingelom werd opgesteld en vervolgens aan de regeringscommissaris bezorgd werd, bleef bewaard. Naast de lijst van Gingelom bleven uit onze fusiegemeente ook de lijsten van Boekhout, Borlo, Gingelom, Jeuk, Montenaken, Muizen, Niel-bij-Sint-Truiden en Vorsen bewaard.

Jonge veteranen

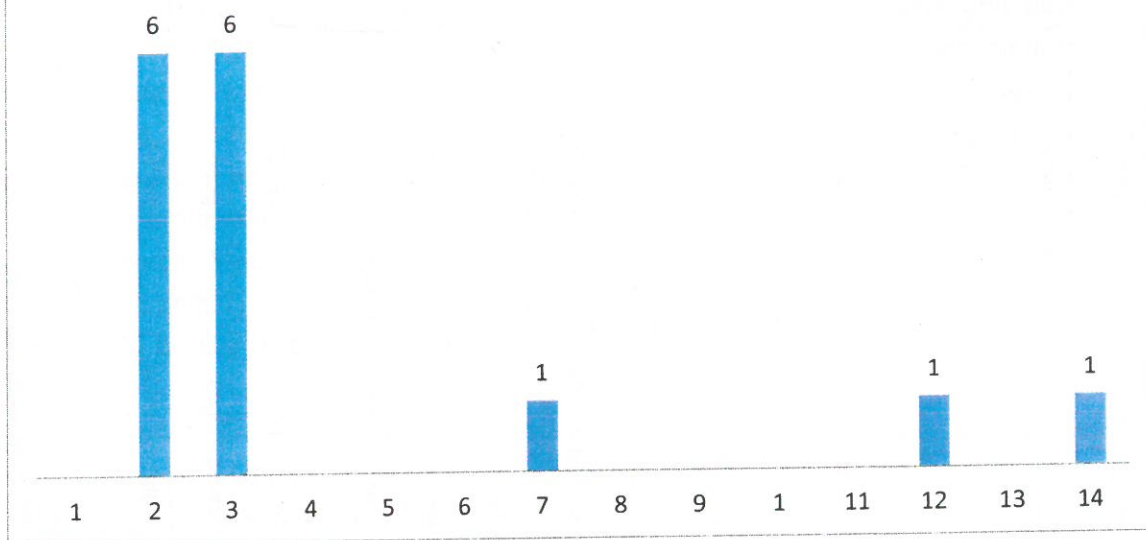
Het precieze inwonersaantal van Gingelom in 1815 kennen we niet, maar uit maart 1816 bleven bevolkingsstaten van de dorpen in het voormalige departement van de Nedermaas bewaard⁽³⁾. Zij leren ons dat Gingelom toen 453 inwoners telde. Daarvan waren er 15 die de burgemeester in april 1815 als veteranen uit de legers van Napoleon beschouwde. Naast 13 mannen die in Gingelom geboren waren, nam hij ook 2 mannen die elders geboren waren en die zich nadat zij het Franse leger verlaten hadden in Gingelom gevestigd hadden, in zijn lijst op: Jean Egide Grandrij, van wie de burgemeester wist dat hij uit het toenmalige arrondissement Malmedy afkomstig was en Lambert Helaers die in Attenhoven geboren was. Mogelijk waren er ook soldaten uit Gingelom die zich na hun dienstitijd elders gevestigd hadden. Zij komen in deze lijst niet voor.

Er waren grote verschillen in de aantallen dienstjaren van de veteranen. Zes van hen hadden twee jaar dienst gedaan in het leger en zes anderen waren volgens hun burgemeester drie jaar in het leger geweest. De meesten van hen behoorden tot de jongste leeftijdscategorieën⁽⁴⁾ en waren in april 1815 20 tot 23 jaar oud. Gezien hun leeftijd mogen we er van uitgaan dat zij pas in 1813 en 1814 in dienst gegaan zijn, toen het Franse leger zich al terugtrok en dat zij van de omstandigheden van de aftocht gebruik gemaakt hebben om terug naar huis te keren. Anderzijds waren er de 27-jarige Nicolas Delbroek, die het zeven jaar in het Franse leger volgehouden had, en Jean Guillaume Malumgre en Lambert Melchior Wauters, die respectievelijk 12 en 14 jaren als soldaat van het ene naar het andere Europese slagveld gemarcheerd hadden, én dat hadden weten te overleven. Ook een aantal andere veteranen, uit de groep die in 1815 25 jaar en ouder waren, hadden wellicht op de grote Europese slagvelden van de Napoleontische tijd gevochten en de veldtocht naar Rusland meegemaakt. De grafiek met de leeftijden van de veteranen maakt alleszins duidelijk dat erg weinig soldaten uit de lichteningen van 1812 en daarvoor, die de veldtocht naar Rusland konden meegemaakt hebben, levend teruggekeerd zijn ...

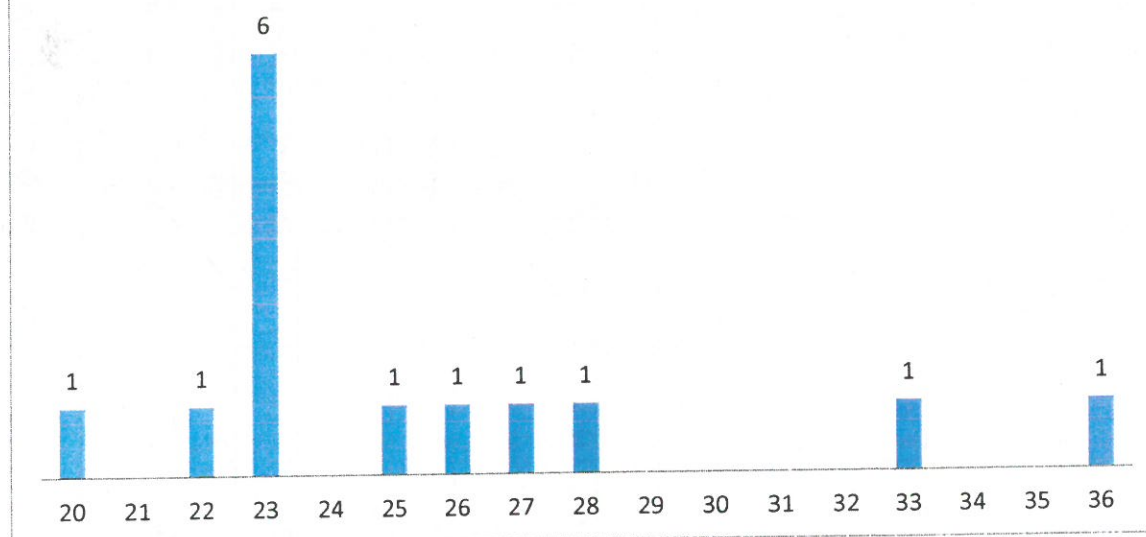
naam	geboorteplaats	geboortedatum	dienst-tijd	eenheid	graad	beroep	reden waarom hij het leger verlaten heeft	gedrag	leeftijd
Delbroek, Nicolas	Gingelom	1 oktober 1787	7		soldaat	knecht	om zijn ouders te helpen	eerlijk	27
Grandrij, Jean Egidie	arrondissement Malmédy	5 september 1788	3	4de Lansiers	1e sergeant	eigenaar	om, enige zoon zijnde, zijn moeder die weduwe is, te helpen	eerbaar	26
Helaers, Lambert	Attenhoven	1 november 1794	2		soldaat	knecht	om zijn ouders te helpen	eerlijk	20
Ivens, Jean Louis	Gingelom	2 mei 1791	3		soldaat	werkmán	om zijn ouders te helpen	eerlijk	23
Kinnon, Jean Joseph	Gingelom	2 augustus 1791	3		soldaat	werkmán	om zijn ouders te helpen	zacht	23
Kempeneers, Jacques Joseph	Gingelom		2		soldaat		om twee bejaarde nichten te helpen		
Loijaerts, Jean	Gingelom	15 augustus 1786	3		soldaat	knecht		eerlijk	28
Lindekens, Libert	Gingelom	22 oktober 1791	2		soldaat	knecht	om zijn moeder te helpen	eerlijk	23
Malumgre, Jean Guillaume	Gingelom	7 maart 1782	12		soldaat	schoenmaker	om zijn beroep uit te oefenen	zacht	33
Princen, Jean Lambert	Gingelom	24 december 1791	3		soldaat	werkmán	om zijn ouders te helpen	eerlijk	23
Sottiaux, Eustache	Gingelom	21 mei 1789	2		hulpchirurgijn	apotheker	om zijn studie voort te zetten	onberispelijk	25
Stasseijns, Joseph Guillaume	Gingelom	31 maart 1792	2		soldaat	landbouwer	om de boerderij van zijn vader voort te zetten	onberispelijk	23
Vandersmissen, Jacques	Gingelom	2 juli 1792	2		soldaat	schrijnwerker	om zijn vader te helpen	eerlijk	22
Wagemans, Girard	Gingelom	7 juni 1791	3		soldaat	herder	om zijn ouders te helpen	goed	23
Wauters, Lambert Melchior	Gingelom	5 december 1778	14		soldaat	dagloner	werkt voor eigen rekening	eerlijk	36

Gegevens over de veteranen volgens lijsten uit april 1815

Dienstjaren van de veteranen in 1815

Leeftijd van de veteranen in 1815

Anders dan de burgemeesters van andere gemeenten vermeldde de burgemeester van Gingelom niet of de oud-militairen in zijn gemeente uit het leger gedeserteerd waren, of zij met verlof gestuurd waren, of dat zij krijgsgevangen geweest waren en door de overwinnaars weer naar huis gestuurd waren.

De drie veteranen die 7, 12 en 14 jaar in het leger achter de rug hadden, hadden tijdens hun volwassen leven weinig anders gekend dan het kazerneleven, de eindeloze marsen door vijandig gebied tot in de uithoeken van Europa en de onvoorstelbaar bloederige veldslagen.

Van de meeste veteranen wist de burgemeester welke functie zij in het leger hadden uitgeoefend. Dertien van hen hadden als gewone soldaat gevochten. Of zij dat als infanterist bij een linieregiment, of mogelijk bij een meer prestigieuze grenadierseenheid hadden gedaan, of zij bij de cavalerie of de artillerie geweest waren, meldde de burgemeester voor de meesten niet. Van Eustache Sottiaux wist hij dat die zich verdienstelijk had gemaakt als hulpchirurgijn en Jean Egide Grandrij had het tot eerste sergeant of *maréchal de logis* bij de Lansiers gebracht.

De burgemeester kende ook de beroepen die de teruggekeerde militairen in zijn dorp uitoefenden. Eustache Sottiaux was apotheker, Jacques Vandersmissen was schrijnwerker en Jean Guillaume Malumgre was schoenmaker. Jean Egide Grandrij was *propriétaire* of eigenaar, waarmee de burgemeester suggereert dat hij van de opbrengst van zijn landerijen en kapitaal leefde. Girrard Wagemans was herder. Of hij een eigen kudde had, of andermans kudde hoedde, of dat hij misschien een varkenshoeder was die de dieren van de mensen van Gingelom hoedde, melde de burgemeester niet. Voorts telde hij onder de veteranen in zijn gemeente een landbouwer en vier knechten. Wellicht bedoelde hij met *landbouwer* iemand die zelf een boerderijtje uitbaatte of die meewerkte op de boerderij van zijn familie, terwijl *knechten* op andermans boerderij werkten. Voorts telde hij drie mannen die als *ouvrier* of werkmans aan de kost kwamen en één *journalier* of dagloner. Terwijl de mannen die als hoeveknecht aan de slag konden een betrekkelijke bestaanszekerheid hadden weten te verwerven, was dat anno 1815 voor werkmannen of dagloners niet het geval. De drie werkmannen waren in 1815 23 jaar oud en hadden ieder drie jaar in het leger gediend. De dagloner was Lambert Melchior Wauters, die met zijn 36 jaar de nestor van de Gingelomse veteranen was. Hij had 14 jaar met het Franse leger in alle hoeken van Europa de dienst uitgemaakt. Na de nederlaag van Napoleon in Leipzig in oktober 1813, de smadelijke aftocht richting Parijs, de vernedering van de troonsafstand van zijn keizer en diens verbanning naar Elba moest Lambert Melchior in 1815 op zijn 36ste als dagloner in Gingelom her en der op de boerderijen om werk gaan schooien. In de perioden dat het veld geploegd of ingezaaid moest worden, in de hooitijd, in de oogsttijd en gedurende een aantal weken in de winter, als het graan gedorst werd, was er wellicht wel werk te vinden. Even vaak echter zal er in hun dorp niet voor ieder van hen werk te vinden geweest zijn ...

Samenvattend

In 1816 telde Gingelom 453 inwoners, van wie er in april 1815 15 veteranen waren uit de legers van Napoleon. Ruim 3 % van de bevolking, of 6 % van de mannelijke bevolking, of nog - ruw geschat - ruim 9 % van de volwassen mannen had in het Franse leger gediend. De veteranen vormden in april 1815 in Gingelom geen overgroot, maar toch een betekenisvol deel van de bevolking. Velen van hen waren in dienst gegaan na midden 1812, na het begin van de catastrofale veldtocht naar Rusland. Anderen waren langer in dienst geweest en hadden de veldtocht naar Rusland mogelijk wel meegemaakt.

Hoewel de lijst die de burgemeester opstelde een goed beeld geeft van het aantal, de leeftijd en tot op zekere hoogte van het wedervaren van de veteranen tot 12 april 1815, blijven veel

vragen onbeantwoord. Wat hebben deze mannen later nog van hun leven gemaakt? En hoeveel mannen uit Gingelom vochten in de jaren 1795-1814 in het Franse leger en keerden niet terug? Waar zijn zij achtergebleven? Wie zijn gesneuveld?

⁽¹⁾ Regionaal Historisch Centrum Limburg in Maastricht, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 122. Met veel dank aan de heer Julien Daenen, die ons op het bestaan van deze reeksen wees.

⁽²⁾ Regionaal Historisch Centrum Limburg in Maastricht, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 123 en 124.

⁽³⁾ Regionaal Historisch Centrum Limburg in Maastricht, *Archief van het provinciaal bestuur van Limburg*, nr. 6888.

⁽⁴⁾ Van één veteraan, Jacques Joseph Kempeneers, kende de burgemeester de leeftijd niet.